

Türkiye’de Ev Hizmetlerinde Çalışan Göçmen Kadınlar: Yeni Düzenlemelerle Yarı Köle Emegine Doğru mu?

Derya DEMİRDİZEN*

Özet: Bu çalışma, Türkiye’de düzensiz göçün düzenlenmesine yönelik olarak son yıllarda yapılan girişimleri analiz etmektedir. Bu bağlamda, nüfusları giderek artan ev işçisi göçmen kadınların Türkiye’deki göç düzenlemelerinden kaynaklanan sorunları tartışılmaktadır. Bu araştırmada, kadın göçü üzerine yapılan mevcut araştırmalar ve yasal düzenlemeler incelenmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, hem yasal düzenlemelerin hem de ev işlerinin özgül koşullarının kadınları önemli bir sömürü ilişkisine maruz bıraktığı tespit edilmiştir. Anahtar Kelimeler: Türkiye’ye kadın göçü, göçmen ev işçileri, göçmen bakıcılar, Türkiye’de göç düzenlemeleri.

Abstract: This study analyzes the recent policies that attempt to regulate irregular labor migration in Turkey. Specifically we discuss the challenges domestic migrant women workers, whose numbers are gradually increasing, face by examining the existing research on migrant women and current migration regulations. Our findings show that both the specificities of the domestic work conditions and the official labor migration regulations leave the migrant women workers vulnerable to exploitation.

Key Words: Women migration to Turkey, domestic migrant women workers, migrant caregivers, migration regulations in Turkey.

Giriş

21. yüzyıl, göç hareketlerinde görülen büyük artıştan dolayı “göçler çağı” olarak tanımlanmaktadır (Castles ve Miller, 2008). Bu çağda ön plana çıkan eğilimlerden biri, kadınların göç içindeki görünürlüklerinin artmasıdır. Kadınların ücretli işler üzerinden işgücüne katılma oranı arttıkça kırdan kente ya da dünyanın bir yerinden bir başka yerine olan hareketliliği de artmıştır (Phizacklea, 1983: 1). Küreselleşme olarak da adlandırılan bu süreçte, kadınlar tarihte hiç olmadığı kadar coğrafi

---

* Dr.

hareketlilik içinde olmaya başlamıştır (Ehrenreich ve Hochschild, 2003: 2). Sonuç olarak göç, bu yüzyılda daha karmaşık, yoğun ve kapsamı bakımından benzeri görülmemiş bir hale gelmiştir (Li, 2008: 1).

Bu sürecin gelişmesinde, 1970’lerde yaşanan ekonomik kriz ve bundan kurtulmanın yolu olarak görülen yeni “düzenleme mekanizmaları”nın çok büyük etkisi bulunmaktadır¹. Bu mekanizmaların oluşumu, dünya kaynaklarını daha “verimli” kullanmak üzere serbest piyasa ideolojisiyle sağlanabilecek bir sistemi getirmiştir. Bahsedilen düzenin sağlanabilmesi için, 1980 ve 1990’larda üçüncü dünya ülkelerine yapısal uyum ve istikrar politikaları, ikinci dünya ülkelerine sosyalizmden kapitalizme geçiş ve birinci dünya ülkelerine de Reaganism ve Thatcherism olarak adlandırılan serbest piyasa modelinin uygulanması dayatılmıştır (Cox, 1992; Moghadam, 1993; Hopkins ve Wallerstein, 1996; Boswell ve Chase-Dunn, 2000’den aktaran Moghadam, 2005: 22). Bu programların temel hedeflerinin, devleti küçültürken kamu hizmetlerini en aza indirmek, emeği niteliksizleştirmek, örgütsüzleştirmek ve esnek hale getirerek zayıflatmak olduğu bilinmektedir.

1970’lerin sonundan itibaren yaşanan bu dönüşüm, ikinci dünya ülkelerini kapitalizme geçiş sürecinde, üçüncü dünya ülkelerini de büyük bir borç yükü altında daha da yoksullaştırmıştır. Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla, başta Doğu Avrupa olmak üzere, serbest piyasa ekonomisine geçen ülkelerde, büyük bir işsizlik sorunu başlamıştır. Böylece, hem üçüncü dünya hem de eski Sovyet Bloğu ülkelerindeki insanlar yoksulluk ve işsizlikle yüz yüze kalmıştır.

Küreselleşme olarak adlandırılan ve dünyanın bir kısmını yoksulluğa mahkum eden bu süreçte, neoliberal politikaların uygulanması için devlet eliyle yapılan düzenlemelerin etkisi büyük olmuştur. Daha spesifik olarak NAFTA ve AB gibi bölgesel birliklerin yanısıra IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü gibi kurumsal yapılar bu süreçte önemli roller oynamışlardır (Moghadam, 2005: 22). Örneğin, IMF ve Dünya Bankası aracılığıyla az gelişmiş ülkelerde iç piyasaya üretim yapan sanayiler iflasa sürüklenerek yoksul ve işsiz bir kitle ortaya çıkarılmıştır (Chossudovsky, 2008: 8). Özellikle, çok büyük bir istihdam kapasitesine sahip olan enformel sektör, para birimlerinin devalüasyona uğratılması, ithalattaki liberalizasyon ve ürün dumpingi gibi sebeplerle çökertilmiştir (Chossudovsky, 2008: 8). Tüm dünyada, özellikle az gelişmiş ülkelerde, bu iflastan en fazla kadınlar etkilenmiştir; çünkü kadınların yoğun olarak istihdam edildiği alan, kayıt dışı sektördür. Bir başka ifadeyle, IMF ve Dünya Bankası’nın üçüncü dünya ülkelerini yoksullaştırma politikaları, kadınların yaşamını doğrudan değiştirmiş ve değiştirmeye de devam etmektedir.

---

1 Düzenleme Okulu’nun en önemli iktisatçılarından olan Michel Aglietta tarafından geliştirilen “düzenleme mekanizması” kavramı, birikim rejimi kavramının bir ögesidir. Birikim rejimi; üretim, tüketim ve gelirin sermaye birikimi için örgütlenmesini gerekli kılmaktadır. Bu nedenle, üretim ve birikime yönelik kararları sürekli kılabilmek amacıyla bazı kurumları ve yapıların örgütlenmesini sağlayan düzenleme mekanizmalarına ihtiyaç duyulmaktadır (Aglietta, 1979).

Diğer taraftan, IMF ve Dünya Bankası politikaları, seksenden fazla ülkede uyguladığı ekonomik reformlarla yoksulların, çalışanların ve özellikle kadınların sosyal ve ekonomik haklarını kısıtlayarak yoksulluğu daha da derinleştirmiştir (Moghadam, 2005: 71). Özellikle IMF’nin ekonomik reformlar ve yapısal uyum paketleri, tasarrufu teşvik eden, sağlık ve eğitim yardımlarını kısıtlayan tedbirlerle kadınlar üzerinde daha fazla yoksullaştırıcı etki yaratmıştır (Moghadam, 2005: 71). Kadınlar da daha iyi şartlarda, çoğunlukla ev işi, eğlence veya seks işçiliği gibi hizmet sektöründe, iş bulmak amacıyla diğer ülkelere göç etmek zorunda kalmıştır.

İnsanları göç etmeye iten küresel aktörlerin yanısıra, hedef ülkelerde oluşan “ulusötesi toplumsal mekânlar” ve “ulusötesi ağlar”ın da göçü kolaylaştırıcı etkisi olmuştur. Özellikle internet iletişimi sayesinde bu ağların önemi daha da artmıştır (Abadan-Unat, 2006: 6). Bu bağlamda, sosyal ağların özel bir rolü olduğu, kadınların göç edebilmelerini sağlayacak her türlü bilgi ve maddi kaynağın bu ağlar aracılığıyla sağlandığı ve kadınların göç etme kapasitelerinin bu yolla arttığı (Boyd, 1989: 642) ileri sürülmektedir. Dolayısıyla, küreselleşmenin önemli bir parçası olan teknoloji ve iletişim kanallarının, kadın göçünü kolaylaştırdığı anlaşılmaktadır.

Bu süreçle birlikte kadınlar, başta ev işleri ve seks işçiliği olmak üzere çeşitli işlerde çalışmak için, ulusal sınırları aşarak aile üyelerinden bağımsız biçimde göç etmeye başlamıştır (Oishi, 2005: 3). Bu değişimde, ev işlerinin (hasta, çocuk ve yaşlı bakımı, temizlik vb işler), küresel işbölümüyle daha yoksul ülkelerdeki kadınlara yönlendirilmesinin önemli bir rolü olmuştur. Ev işlerinin cinsiyetlendirilmiş karakteriyle ucuz kadın emeğinin birleşiminden doğan bu işbölümü, tüm dünyadan daha yoksul kadınların coğrafi hareketliliğini gerekli kılmıştır (Kofman, 2005). Bunun sonucu olarak, kadınlar da küresel boyutta coğrafi hareketlilik içinde yer almaya başlamıştır.

Kadınları göçe iten bu sebeplerin yanısıra, hedef ülkelerde de göçmen kadın emeği talebini yaratan bazı gelişmeler yaşanmıştır. Batı’da, refah devleti kapsamında verilen yardımların, ücretli ev işçilerine yönelik talebin artmasında önemli bir payı olmuştur. Bu dönemde Batı’da, kadınlar için artan yeni istihdam alanları ev işlerinde çalışan kadınları kendine çekmiş ve yeni fırsatlarla birlikte özellikle yatılı bakım işinde çalışan emek neredeyse kalmamıştır (Momsen, 1999: 3). Bu süreçle birlikte, meslek sahibi orta sınıf kadınların istihdamı önemli derecede artarken çalışan kadınların ücretli ev işlerine yönelik taleplerinde de genişleme olmuştur (Acar-Savran, 2009: 64). Ayrıca, 1980’lerden itibaren Avrupa’daki birçok ülkede, refah devletinin küçülmesi ve kamusal sosyal hizmetlerin azaltılmasıyla aileler çocuk ve yaşlı bakımı için özel bakıcı istihdamına yönelmişlerdir (Momsen, 1999: 4). Bununla birlikte, Batılı ülkelerde yaşanan nüfusun ve geniş ailelerin küçülmesinin de ücretli ev emeğine yönelik taleplerin artmasında payı olmuştur (Anderson, 1999: 13).

Bu süreçle birlikte, sosyal statüsü ve ücreti düşük bir emek biçimi ortaya çıkmıştır. Ev işlerinin tarihsel bağlamda kölelikle olan bağlantısı, ırk ve sınıf boyutu, toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünün bir devamı olması, bu işlerde çalışanlar için düşük sosyal konumlarının meşrulaşması anlamına gelmiştir. Sonuç olarak,

Anderson’un (2000: 126) da ifade ettiği gibi, tüm bu koşullar “modern çağ köleliği” olarak tanımlanan bir çalışma sistemi yaratmıştır.

Bugün gelinen noktadaysa dünyanın hemen her yeri, ev işlerinde çalışmak üzere göç eden kadınların hedef noktası haline gelmiştir. Özellikle Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra, Türkiye de bu hedef ülkelerden biri olmuştur. Ancak, gerek mevcut düzenlemelerdeki eksiklikler gerekse göçmenlere yönelik politik tutumlardan dolayı göçmen kadınlar Türkiye’de çeşitli sorunlarla karşılaşmıştır. Çoğunluğu yatılı olarak ev işlerinde çalışan bu kadınlar, hem göç sisteminden hem de ev işlerinin özgül koşullarından kaynaklanan sorunların tam merkezinde olmuştur.

Bu çalışmada, ev işçisi göçmen kadınların Türkiye’de yaşadığı sorunlar, yukarıda bahsedilen çerçevede tartışılmaktadır. Özellikle, ev işçisi kadınların Türkiye’deki yasal düzenlemelerden nasıl etkilendiği tartışmanın ana eksenini oluşturmaktadır. Çalışmada Türkiye’ye yönelik kadın göçünün nasıl geliştiği mevcut göç sistemiyle birlikte sorgulanmakta ve ev işlerinde çalışan göçmen kadınların Türkiye’deki göç deneyimine yer verilmektedir.

Türkiye’nin Göç Deneyimi: Hedef Bir Ülkeye Dönüşüm

Batılı ve erken endüstrileşen devletler karşısında Türkiye’nin geç endüstrileşmeye başlamasının bu ülkelere emek göçü vermesinde önemli bir payı olmuştur. Bu bağlamda, Türkiye’nin uluslararası emek göçü içindeki yeri, göç alan bir ülke olmaktan ziyade göç veren bir ülke olarak belirginleşmiştir (Kirişçi, 2004: 2). Tarihsel olarak 1950’lerde başlayan bu süreçte önceleri yalnızca Batı Avrupa ülkelerine yönelen Türkiyeli göçmenler, günümüzde artık dünyanın dört bir tarafına dağılmıştır. Türkiye’den giden bu göçmenler, politik yaklaşımı da yansıtan bir anlayışla “gurbetçiler” olarak anılmaktadır (Erder, 2007: 5).

Öte yandan, Türkiye aynı zamanda cumhuriyetin kuruluşundan itibaren göçmenler için hedef bir ülke de olmuştur. Ancak, bu dönemden sonra Türkiye’ye gelenler daha çok siyasi nedenlerle göç ettikleri için, hareketleri hiçbir zaman emek göçü kapsamında değerlendirilmemiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında, cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ulus-devletin inşa edilmesi için yürütülen politikaların etkisi olmuştur. Böylece Türkiye’nin göç düzenlemeleri, Erder’in (2007: 5) de belirttiği gibi, yakın bir zamana kadar “gurbetçiler” ve “muhacirler” ekseninde ikili bir anlayış üzerine kurulmuştur. Muhacir olarak nitelenen Türk kökenli diğer ülke vatandaşlarının göçleri 1934 tarihli 2510 sayılı İskan Kanunu’yla düzenlenmiştir (Erder, 2007: 6-7). Bu kanunla birlikte muhacirler, en baştan itibaren kalıcı yerleşim ve vatandaşlık edinebilen ayrıcalıklı bir göçmen grubunu temsil etmiştir.

Türkiye’de kalıcı göçmen olabilmek için gerekli etnik ve kültürel bağ önemini korurken, 1980’lerden itibaren çeşitli nedenlerle (transit ya da çalışma) göç

hareketleri artmaya başlamış ve bugün Türkiye, geçici göçte hedef ülkelerden biri haline gelmiştir². Bu gelişmenin yaşanmasında Türkiye’nin coğrafi konumu, esnek vize ve sınır politikaları etkili olmuştur (İçduygu, 2003; İçduygu, 2004; Kirişçi, 2004; Erder, 2007; Lordoğlu, 2007). Göç yazınında, daha çok Asya ve Avrupa’dan geldiği bilinen bu göçmenlerin transit³, sığınmacı ve mülteci, “kaçak” ve yasal göçmenler gibi gruplara ayrılarak incelendiğini görmekteyiz. Ancak belirtmek gerekir ki, bu ayırım çok net değildir. Hatta ilk dört grupta yer alan göçmenler çoğu zaman birbiriyle örtüşmektedir (İçduygu, 2003: 17). Dolayısıyla, Türkiye’deki geçici göç sisteminin esas niteliği, büyük oranda düzensiz göç biçiminde gerçekleşmektedir.

Türkiye’de Kadın Göçünün Gelişimi

Türkiye’de düzensiz göçün artmaya başladığı 1980’li yılların sonu, aynı zamanda Sovyetler Birliği’nin dağılma sürecine denk gelmektedir. Bu nedenle, bu süreç Türkiye’ye yönelik kadın göçünün belirginleşerek gelişmesinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Kaynağını çoğunlukla eski Sovyetler Birliği ülkelerinin oluşturduğu göçmenlerin Türkiye’ye yönelme sebepleri sorgulanırken “itme-çekme⁴” prensiplerinin konuyu açıklamada yeterli olamayacağını söylemek mümkündür. Bu prensipler temelinde yapılan analizler, yoksullaşan ve serbest piyasa ekonomisine geçen ülke vatandaşlarının Türkiye’ye yönelmesinde açıklayıcı bir zemin oluşturur. Ancak bu prensipler, uluslararası göç akımları içinde geleneksel olanın aksine, neden kadınların çoğunlukta olduğunu açıklamada yetersiz kalır. Kadınların göçlerini anlamaya yönelik böyle bir eksiklik, Türkiye’de göçün toplumsal cinsiyet analiziyle incelenmesini gerekli kılmış ve 2000’lerin başından itibaren Türkiye’ye yönelik uluslararası kadın göçü toplumsal cinsiyet perspektifiyle incelenmeye başlanmıştır (Gülçür ve İlkaracan, 2002; Erder ve Kaşka, 2003; Kaşka, 2007; Kaşka 2009; Akalın, 2007). Böylelikle, Türkiye’ye yönelik kadın göçünün nedenleri, sonuçları ve niteliklerine ilişkin daha detaylı bilgiler gün yüzüne çıkmıştır.

Kaşka (2007: 230), Sovyetler’in dağılmasıyla birlikte göç hareketleri içinde özellikle kadınların artmasını, derinleşen yoksulluk ve işsizlikten en çok kadınların

---

2 Son yıllarda transit göçmen olarak nitelendirilen ve geçici sürelerle gelen göçmenler Türkiye’de önemli bir nüfusa sahiptir (İçduygu, 2003; İçduygu, 2004; Kirişçi, 2004; Erder, 2007; Lordoğlu, 2007).

3 Transit göçmenler, asıl hedeflediği ülkeye gidebilmek amacıyla, bir başka ülke sınırları içinde belli bir süre kalanlar için kullanılan bir kavramdır. Bu grupta yer alan göçmenler, istediği hedef ülkelere yasal yollarla doğrudan gidemediğinden, sınır güvenliği daha zayıf ya da giriş koşulları nispeten daha kolay olan ülkeleri kullanarak asıl istedikleri ülkelere geçerler.

4 Göç literatüründe, “itme-çekme” prensibi, göç alan ülkelerdeki sosyo-ekonomik koşulların göçmenleri çekmesi, göç veren ülkelerdeki işsizlik, yoksulluk veya anti-demokratik yönetim biçimlerinin de göçmenleri başka ülkelere itmesi olarak tanımlanmaktadır (Massey vd, 1993).

etkilenmesiyle açıklamıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında, Sovyetler Birliği döneminde kadınların daha çok tarım, büro işçiliği, hafif sanayi, sosyal hizmetler ve eğitim gibi sektörlerde çalışmasının ve piyasa ekonomisine geçişle bu sektörlerin diğerlerinden daha fazla etkilenmesinin payı olmuştur (Erder, 2011: 198). Ayrıca, eski sosyalist rejim döneminde, emek piyasasında ve eğitimde daha eşit bir konuma sahip olmalarının da kadınların tekil göç sürecine katılmalarında etkisi olduğu belirtilmiştir (Gal ve Kligman, 2000’den aktaran Erder, 2007: 55; Erder, 2011: 198). Göç sürecine katılan kadınların Türkiye’ye yönelmesindeyse, coğrafi yakınlığın ve vize işlemlerinin Avrupa ülkelerine göre daha kolay olmasının etkisi olmuştur (Gülçür ve İlkaracan, 2002: 414).

Bu dönemle birlikte, eski Sovyet ülkelerinden bavul ticareti yapan ve çoğunluğunu kadınların oluşturduğu göçmenler, Türkiye’yle kendi ülkeleri arasında mekik göçü yaparak düzensiz göçün artmasına yol açmıştır (Erder, 2007: 48). Bu süreçte, göçmen kadınların bir kısmı bavul ticaretinin yanısıra seks işçiliği⁵ yapmaya da başlamıştır (Kaşka, 2007: 231). Seks işçiliğinin yaygınlaşmasında özellikle Rusya, Ukrayna, Moldova ve Romanya’dan gelen kadınların büyük şehirler ve tatil beldelerindeki eğlence sektöründe iş bulmalarının payı olmuştur (İçduygu, 2004: 36). Medyanın da etkisiyle, Türkiye’de göçmen kadınlar seks işçiliğiyle ön plana çıkmış; yaptıkları işe bakılmaksızın eski Sovyet Bloğu ülkelerinden gelen tüm kadınlar için argoda seks işçisi anlamı yüklenmiş olan “nataşa” sıfatı kullanılmaya başlanmıştır (Gülçür ve İlkaracan, 2002; 414; Erder, 2011; Erder, 2007; Kaşka, 2007). Bu gelişmeler Türkiye’de göçmen kadınlara karşı önyargıların ve ayrımcı tutumların oluşmasına yol açmıştır.

İlk dönemde büyük çoğunluğunu eski Sovyet ülkelerinden gelenlerin oluşturduğu göç dalgası, farklı amaçlarla değişik bölgelerden gelen göçmen kadınların artmasıyla devam etmiştir. Türkiye’ye geliş amaçları zaman içinde çeşitlenen göçmenler tezgâhtarlık, tercümanlık, modelistlik ve mankenlik gibi yeni iş alanlarında da çalışmaya başlamışlardır (Erder, 2011: 210). Günümüzdeyse Türkiye’deki göçmen kadınların daha çok eğlence sektöründe ve ev işlerinde yoğunlaştıkları tespit edilmiştir (Kaşka, 2009; Toksöz ve Ünlütürk-Ulutaş, 2011; Erder, 2011; Etiler ve Lordoğlu, 2010).

Türkiye’deki göçmenlerin çalıştığı alanlar, geldikleri ülkelere göre değişmektedir. İçduygu’nun (2004) “Türkiye’de Kaçak Göç” başlıklı çalışmasında bu ayrım net olarak sunulmuştur. Bu çalışmada, seks işçilerinin daha çok Ukrayna, Rusya, Moldova ve Romanya; ev işçilerinin Moldova, Türkmenistan ve Özbekistan; tekstil işçilerinin Moldova ve Romanya; lokanta ve gıda sektörü işçilerinin de Filipinler, Ukrayna, Pakistan, Bulgaristan ve Romanya gibi ülkelere geldiği tespit edilmiştir (İçduygu, 2004: 11, 90). Son yıllardaysa, göçmen kadınların geldiği

---

5 Seks işçiliği terimi ilk defa 1978 yılında Carol Leigh tarafından geliştirilmiştir. Terim, üçüncü dünya feministleri tarafından, bu sektörde çalışan kadınların “fahişe”, “namussuz” ve “ahlaksız” gibi damgalanmalarına tepki olarak geliştirilmiştir (Ditmore, 2012).

ülkelerin çok daha geniş coğrafyalara yayıldığı bilinmektedir. Özbay’ın (2012) çalışmasında, yukarıda sayılan ülkelere ek olarak, ev hizmetlerinde çalışan göçmenlere Gürcü ve Ermenilerin de katıldığı ifade edilmektedir. Ayrıca, turizmde çalışanların da büyük ölçüde, Rusya başta olmak üzere, Belarus, Ukrayna, Moldova, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkmenistan gibi ülkelerden geldiği tespit edilmiştir.

Bu veriler ışığında, Türkiye’deki göçmen kadınların çalıştığı iş alanları ve geldiği ülkeler incelendiğinde, bazı önemli sonuçlara ulaşılmaktadır. Öncelikle, çalışılan iş alanları bakımından cinsiyet temelli bir bölünmenin ortaya çıktığı görülmektedir. Kadınların; ev işleri, tekstil ve seks sektöründe çalışmaları bu bölünmeyi açığa çıkaran temel iş alanları olmuştur. Özellikle, ev işleri gibi geleneksel olarak kadınların sorumlu olduğu yeniden üretim işlerinin yine kadınlar arasında paylaşılması, cinsiyetçi işbölümünün pekişmesine yol açmıştır. Dolayısıyla, emek piyasasında göçmen kadınlar, daha güvencesiz, düşük ücretli ve nitelsiz emek kapsamındaki işlerde yoğunlaşmıştır. Bu nedenle, kadınlar hem cinsiyetlerinden hem de göçmen olmalarından dolayı iki kez ezilmekte ve emek piyasadaki dezavantajlı konumları devam etmiştir.

Öte yandan, aynı ülkeden gelen kadınların belli sektörlerde toplandığı, dolayısıyla emek piyasasındaki sektörel bölünmenin aynı zamanda hemşehrilik bazında gerçekleştiği görülmektedir. Bu durumun açıklanmasında, ağ teorilerinin⁶ oldukça elverişli olduğunu söylemek mümkündür. Aynı ülkeden gelenlerin belli bir sektörde yoğunlaşması, göçmenlerin göç sürecinde hedef ülkelerde kurdukları ağlarla ilişkilidir. Hedef ülkeye göç etmeyi kolaylaştıran eş, akraba ve her türlü sosyal ilişki ağları sayesinde yeni göçmenler, gittikleri yerlerde öncekilerle aynı işlerde çalışmaktadır. Bu nedenle, özellikle kadınlar, bu ağlar sayesinde hedef ülkede karşılaştıkları sorunlarla daha kolay baş edebilmektedir.

Göçmen kadınların Türkiye’de çalıştığı bu işler göz önüne alındığında, Türkiye’de izinsiz statüde bulunmanın rahat yaşam koşulları yaratmayacağını belirtmek gerekir. Bu bağlamda, herhangi bir sektörde çalışan göçmenlerin diğerlerine nazaran daha iyi koşulda olduğunu söylemek mümkün değildir. İzinsiz statüde bulunan göçmenlerin giderek artan nüfusları karşısında Türkiye, son yıllarda bazı düzenlemeler yapmıştır. Özellikle göçmen ev işçilerini düzenli göçün bir parçası haline getirmek için önemli adımlar atılmıştır. Ev işlerinin özgül koşullarıyla birlikte sahip oldukları yasal statü, göçmen kadınların Türkiye’deki deneyimlerini belirlemede etkili olmuştur.

---

6 Massey ve arkadaşları (1987) tarafından geliştirilen Göç Ağları Teorisi, bireylerarası ilişkilerin göçü kolaylaştırıcı etkisine vurgu yapar. Kişisel bağlar aracılığıyla sağlanan bilgi, finansal ve sosyal destek, göçmen olmayan bir kişinin göç etmesini kolaylaştırır (Boyd, 1989: 639).

Ev İşçisi Göçmen Kadınların Türkiye’deki Konumları

Göçmenlerin, Türkiye’de ev hizmetlerinde çalışmaya başlaması oldukça eski tarihlere gider. Özbay’ın (2002; 2012) çalışmaları, Türkiye’de ev hizmetlerinde çalışanların tarihini 19. yüzyılın⁷ ikinci döneminden alıp günümüze getirirken Türkiye’de var olan üretim sistemindeki dönüşüme de ışık tutmaktadır. Özbay (2012: 116), bu değişimin Türkiye’de kapitalizm öncesi üretim ilişkilerinin kapitalist sisteme dönüşümüne paralel gerçekleştiğine, aynı zamanda da imparatorluktan ulus devlete geçen bir yapıdaki dönüşümün bir parçası olduğuna işaret eder. Osmanlı döneminde kullanılan köle emeğinden günümüzdeki ücretli göçmen emeğine geçişin de, yaşanan sosyo-ekonomik dönüşümün bir yansıması olduğunu belirtir (Özbay, 2012, 116).

Geçmişte yalnızca kentli üst sınıf ailelerle sınırlı olan göçmen ev işçilerinin istihdamı (Özbay, 2002: 26), küresel kapitalizmin değiştirdiği koşullardan dolayı günümüzde çok daha farklı bir boyut kazanmıştır. Türkiye açısından bu değişimin dönüm noktası, Sovyetler Birliği’nin dağılması olmuştur. Nitekim bu süreçte birlikte, 1990’lı yılların başından itibaren Türkiye’ye ev işlerinde çalışmak üzere gelen göçmen nüfusunda belirgin bir artış olmuştur (Akalin, 2007: 210). Bu dönemden sonra, geçmişten farklı olarak, Türkiye’de üst sınıftan ailelerin yanısıra orta sınıftan ailelerin evlerinde de göçmen işçiler çalışmaya başlamıştır (Kaşka, 2009: 9).

Göçmen kadınların Türkiye’ye gelmelerine yol açan bu koşullar “itme-çekme” prensibiyle değerlendirildiğinde, Sovyet dönemi sonrası oluşan yoksulluk itici bir faktör olmuştur. Kadınları göçe sürükleyen koşullara ek olarak, göçmen emeğine yönelik taleplerin artması da bu göçmen grubunun Türkiye’ye gelmesini etkilemiştir. Bilindiği gibi, Türkiye’de bakım hizmeti geleneksel olarak aile üyesi kadınlar tarafından sunulmaktadır. Bir anlamda aile rejimi içinde yürütülen bakım işleri, devletin bu alanda vereceği hizmetlerin gelişmesine engel olmuştur. Türkiye’de refah sistemi kapsamında yaşlı bakımına ilişkin son derece yetersiz bakım hizmetleri sunulurken çocuk bakımına ilişkin de sınırlı bir hizmetten bahsetmek mümkündür. Bakıma ilişkin kamusal hizmetler sınırlı olduğundan, bazı aileler de bakıma muhtaç yakınları için hizmet satın alma yoluna gitmiştir. Nitekim, bakım hizmeti satın alanların daha çok yatılı çalışanları tercih etmeleri, göçmen emeği talebini artırmıştır. Bunda, Türkiye’de ev işlerinde çalışan yerli işçilerin yatılı çalışmayı tercih etmemelerinin rolü büyüktür (Akalin, 2007: 213).

Göçmen emeğine yönelik talep artışıyla birlikte başta Moldova olmak üzere, Bulgaristan, Gürcistan, Ukrayna, Özbekistan, Türkmenistan, Ermenistan ve Azerbaycan’dan Türkiye’ye emek göçü başlamıştır (Akalin, 2007: 210; Kaşka, 2009: 21). Gelenler arasında, özellikle Moldovalı Gagavuz kadınlar, anadilleri Türkçe

7 Özbay (2002: 22), Osmanlı’da ücretli ev işlerinin; gayri müslümlerin köle olarak çalıştırılmasının yasaklandığı 15. yüzyıldan itibaren başladığını ancak 19. yüzyıla birlikte yaygınlaştığını belirtir.

olduğu için daha da fazla talep görmüştür (Kaşka, 2009: 5). Bu nedenle, Türkiye’de ev işlerinde çalışan göçmen kadınlar arasında Moldovalılar ön plana çıkmıştır.

Türkiye’de göçmen ev işçisi sayısının artmasıyla, göçmenlerin istihdamına aracılık eden şirketler de çoğalmaya başlamıştır (Özbay, 2012: 147). Bu şirketler, göçmen kadınların Türkiye’de iş bulmalarına ve iş değiştirmelerine belli bir komisyon karşılığında aracılık etmektedir (Kaşka, 2009: 48; Ünlütürk- Ulutaş, 2009: 296). Ayrıca Türkiye’de hali hazırda çalışan göçmenlerin eş, akraba ve dostlarına da iş bulmak için bu şirketler aracı olmaktadır.

Türkiye’de görünür bir nüfusa ulaşmakla birlikte, zaman zaman medyada olumsuz imajlarla⁸ yer alan göçmen ev işçilerinin sayılarına ilişkin net bir veriye ulaşmak mümkün değildir. Ev işçisi göçmenlerin çok büyük bir kısmının yakın bir zamana kadar yalnızca kısa sürelerle giriş çıkış yaparak kayıt dışı çalışmaları ve bir kısmının da tamamen izinsiz konumda bulunmaları, Türkiye’deki nüfuslarının hesaplanmasını güçleştirmiştir. Ancak yine de bazı araştırmacılar bu sayıyı, Türkiye’ye izinsiz olarak girerken ya da girdikten sonra yakalanan göçmenlerle yasal yollardan giriş yapan göçmenlerden yola çıkarak tahmin etmeye çalışmışlardır. Bu yöntemlerle yapılacak tahminlerin gerçeği yansıtmayacağı düşünüldüğünden, bu araştırmada, ev işlerinde çalışan göçmenlerin sayısına ilişkin tahminlere yer verilmemiştir.

Ev işçisi göçmenlerin nüfuslarına yönelik net bilgiler bulunmasa da, Türkiye’de edindikleri deneyimlere ilişkin birçok bilgi bulunmaktadır. Mevcut çalışmalardan genel olarak göçmenlerin, ev işlerine özgü koşullardan kaynaklı olarak sömürüye açık ve şiddete kadar uzanan kötü koşullara maruz bırakıldığı anlaşılmaktadır. Ancak, mevcut yasal düzenlemelerin göçmen ev işçilerinin çalışma deneyimini nasıl etkilediğine dair yeterli çalışmaya ulaşılamamaktadır. Bu nedenle, çalışmanın bundan sonraki kısmında, göçmenlerin Türkiye’ye girişlerini, Türkiye’de çalışmalarını ve kalmalarını sağlayan yasal düzenlemelere yer verilecektir. Yasal düzenlemelerin ortaya çıkardığı tabloyla, hem ev işlerinden hem de göçmen olmaktan kaynaklı sorunların analiz edilmesi hedeflenmektedir.

---

8 Son dönem TV dizilerinde göçmen ev işçileri; hırsız, tembel, ev sahibi erkekleri baştan çıkarmaya hazır, fitne ve kötü kadınları temsil etmektedir. 2008 yılında, Ay Yapım tarafından, Uşaklıgil’in Aşk-ı Memnu romanından günümüze uyarlanarak çekilen TV dizisinde, Firdevs Hanımın Rus hizmetçisi Katia, yasal izinlerden yoksun, bu nedenle her türlü kötülüğe ve kullanıma açık, işgüzar bir göçmen olarak yansıtılmıştır. Romanın orijinalinde Alman olan ev hizmetlisi, dizide Rus hizmetliye dönüşmüştür. Bu farklılık, ev işlerinde çalışan göçmenlerin değişimini de yansıtmaları açısından önemlidir. Bu diziyeye ek olarak, 2012 tarihli Süreç Film yapımı olan “Hayatımın Rolü”adlı TV dizisinin ilk bölümünde de, meslek sahibi orta sınıftan bir kadının, çocuk bakımı ve ev işlerinde çalışan göçmen işçilere yönelik sergilediği olumsuz önyargılar meşru gösterilerek işlenmiştir. Dizide göçmen işçilerin her türlü iyi niyeti suistimal ettikleri ve hırsızlık yapabilecekleri için pasaportlarına el konulması gerektiği açıkça ifade edilmiştir.

Ev İşlerinde Çalışan Göçmenlere Yönelik Yasal Düzenlemeler: Bir Kefalet Sistemi mi?

Türkiye’ye ev işlerinde çalışmak üzere gelen göçmen ev işçileri, yasal düzenlemelerden kaynaklanan ciddi sorunlar yaşamışlardır. Geçmişte, ev işlerinde göçmen işçilerin çalışmasını engelleyen yasaklar, bu göçmenlerin kayıt dışı ve izinsiz konumlarının önemli nedenlerinden biri olmuştur. Bu yasaklardan dolayı, ev işlerinde çalışmak isteyenler, Türkiye’ye çoğunlukla turist vizesiyle giriş yapıp kayıt dışı olarak tüm sosyal ve ekonomik güvencelerden yoksun biçimde çalışmışlardır.

Göçmenlerin Türkiye’de ev işlerinde çalışmalarına ilişkin yasaklar, 2003 yılında 4817 sayılı “Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkındaki Kanun”un kabul edilmesiyle teknik olarak ortadan kaldırılmıştır. Ancak, yasadaki başvuru sürecinin oldukça uzun sürmesi ve çoğunlukla olumsuz sonuçlanması da göçmenlerin kayıt dışı çalışma konumlarını değiştirmemiştir. Bu zorluklardan dolayı, Türkiye’ye gelen göçmen ev işçilerinin büyük bir kısmı turist vizesiyle, bir kısmı vize süresini aşarak izinsiz göçmen konumunda, çok az bir kısmı da formalite evlilikler yaparak Türkiye’de kalmaya devam etmiştir. Dolayısıyla Türkiye’de, göçmen kadınların bir kısmı her bakımdan izinsiz statüde, bir kısmı da giriş statüsü bakımından izinli ancak çalışma konumu bakımından izinsiz (kayıt-dışı) olmuştur. Nitekim, Türkiye’de kadın göçüne ilişkin yapılan araştırmalarda da, ev işlerinde çalışan göçmenlerin büyük kısmının izinsiz ve kayıt dışı oldukları belirtilmiştir (Kaşka, 2007; Akalın, 2007; Kaşka, 2009; Ulutaş-Ünlütürk, 2010; Etiler ve Lordoğlu, 2010).

Bugüne kadar konumlarında çok önemli bir değişiklik sağlanmasa da, yine de ev işçilerinin göç süreciyle ilgili yasal engelleri kaldırmak ve kayıt dışı çalışmalarını önlemek için son yıllarda bazı düzenlemeler yapılmıştır. Bu kapsamda 2007 yılından beri Bulgaristan ve Ukrayna’dan gelen göçmenlere uygulanan, Türkiye’de kaldığı süre kadar yurt dışında beklemeyi şart koşan düzenleme, 5683 sayılı “Türkiye’de Yabancıların İkamet ve Seyahatleri Hakkındaki Kanun”nda yapılan değişiklikle, tüm göçmenleri kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Bu kanunun, üçüncü maddesinin birinci fıkrasında yapılan değişiklikle⁹ göçmenlerin turist vizesiyle Türkiye’de kalış süresi şu şekilde belirlenmiştir;

Vize muafiyet süresi veya vizede belirtilen kalış süresi yeterli ise yabancıların Türkiye’den çıktığı günden önceki 180 gün zarfında 90 gün olarak belirlenmiş, ayrıca yabancıların Türkiye’deki vize muafiyeti süresi veya vizede belirtilen kalış süresi 90 günden az ise 90 güne tamamlanacak şekilde yurt içinden uzatılabilmesi ve bu Karar’ın 01.02.2012 tarihinde yürürlüğe girmesi düzenlenmiştir.

9 5683 Sayılı yasadaki değişiklik, 24.10.2011 tarih ve 28094 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 10.10.2011 tarih ve 2306 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yapılmıştır. (<http://www.egm.gov.tr/detay.aspx?id=57&tur=duyurular.12.10.2012>)

Daha açık ifadeyle bu düzenleme, Türkiye’de 90 gün kalan göçmen işçinin, yeniden gelebilme şartını 90 gün bir başka ülkede kalması şartına bağlamıştır. Böylece, Türkiye’de yaşayan göçmenlerin kayıt dışı çalışmalarının önüne geçilmek istenmiştir. Ancak, ev işlerinde çalışan göçmen kadınların çoğunun mekik göçü yaptığı düşünüldüğünde, yurt dışında bekleme süresi, bu kadınların mevcut işlerini kaybetmeleri açısından oldukça riskli bir ortam yaratacaktır. Bu göçmenlerin yaptıkları işin niteliği çocuk ya da yaşlı bakımı olduğundan hiçbir işveren, yurt dışına vizesini yenilemek için çıkan göçmen işçisini aylarca beklemeyecektir. Böyle bir bekleme süresi, öncelikle çalışan işçiyi işinden edecek sonrasında da hizmet satın alan işvereni mağdur edecektir. Ayrıca belirtmek gerekir ki; hiçbir ev işçisinin sürekli yurt dışına çıkıp geri dönecek kadar maddi gücü de yoktur. Dolayısıyla bu uygulama, ev işlerinde çalışan göçmen kadınlar için oldukça riskli iki alternatif yaratacaktır. Birincisi; evde çalışan göçmen kadınlar vize süresini aşarak izinsiz göçmen konumuna geçecektir. Ancak, böyle bir konum kadın emeğinin sömürüsüne zemin hazırlayacaktır. İkincisi; kadınlar işlerini kaybetmeyi göze alıp ülkelerine geri dönecek ve Türkiye’ye yeniden geldiklerinde işsiz kalacaklardır. Her defasında iş bulmak için de ya aracı şirketlere komisyon ödeyecekler ya da iş bulmak için belli bir süre bekleyeceklerdir. Böylece, her iki durumda da göçmen kadınlar mağdur olacaktır.

5683 sayılı kanundaki değişiklikle birlikte asıl amaç, ev işlerinde çalışan göçmenleri düzenli göçün parçası haline getirerek kayıt içine almaktır. Ancak bu riskler dikkate alındığında, yeni düzenlemenin kayıtdışılığın önüne geçmeye yetmeyeceği açıktır. İçişleri Bakanlığı da, izinsiz göçle mücadelede bunun yeterli olmayacağını görerek 07.06.2012 tarihli 37 Sayılı Genelge’yle, Türkiye’de izinsiz statüde bulunan göçmenlerin izinli statüye geçmelerine yönelik yeni bir düzenleme daha yapmıştır. Bu düzenlemeyle, Türkiye’de “vize veya ikamet ihlali süresine bakılmaksızın sakıncalı durumu bulunmayan tüm yabancılara vize ve ikamet ihlalinden kaynaklanan harç ve cezalarını ödemeleri halinde altı aya kadar geçerli ikamet izni verilmesi uygun görülmüştür”¹⁰.

Böyle bir affin getirilmiş olması, Türkiye’de izinsiz kalmaya devam eden göçmenler açısından oldukça önemli bir adımdır. Ancak, izinli statüde çalışmaya ve Türkiye’de yaşamaya devam etmeleri açısından yeterli görülmemektedir. Bu nedenle, 5683 sayılı Kanun’daki değişiklik kapsamında, ev işlerinde çalışan göçmenlerin çalışma izinleri ve buna bağlı ikamet tezkerelerine başvuru prosedürü kolaylaştırılmıştır. Göçmenlere verilecek ikamet tezkeresi süresinin tespiti, İçişleri Bakanlığı’nın yetkisindedir (5683 s.k. mad 8). İçişleri Bakanlığı bu yetkiye dayanarak, göçmenlere verilecek ikamet tezkeresi süresinin altı ay olduğunu, bunun da “Türk vatandaşları veya en az altı ay süreli ikamet tezkeresi hamili bir yabancının yanında ikamet izni talep eden yabancılara” verileceğini, 20.04.2012

10 Bu genelgeye istinaden harç ve ceza ödeyerek ikamet alan göçmenlerin sayısına ilişkin Emniyet Müdürlüğü ya da İçişleri Bakanlığı’nın açıklamış olduğu bir bilgi yoktur.

tarihli genelgeyle düzenlemiştir¹¹. Ayrıca, ikamet tezkeresi alabilen göçmenler için altı ay sonunda yurt dışında bekleme süresi de aranmayacaktır. Bir başka ifadeyle, süre sonunda Türkiye’den çıkış yapan bir göçmen, bir gün yurtdışında kaldıktan sonra Türkiye’ye yeniden giriş yapabilecektir. Süresi biten ikamet izni, en fazla dört defa daha uzatılabilecektir (5683 s.k. mad.9).

5683 sayılı yasadaki bu değişiklik, 4817 sayılı Kanun’la ev işçisi göçmen işçilere verilecek olan çalışma izninin işlevsel hale gelmesine zemin hazırlamıştır. Bu gelişmeyle Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB), göçmen ev işçilerine alınacak çalışma izni için izlenilecek prosedürü açıklayan özel bir broşür hazırlamıştır (ÇSGB, 2012). Böylece, ev işçisi göçmenlere hem yurtdışından hem de yurtiçinden çalışma iznine başvurma yolu açılmıştır. Yurtdışından yapılacak başvurularda, işverenle yapılan iş sözleşmesi; yurtiçinden yapılan başvurularda işverenle birlikte önce ikamet tezkeresi başvurusunun yapılması ve tezkere alındıktan sonra 10 gün içinde de çalışma iznine başvurulması istenmektedir (ÇSGB, 2012).

Başvuru prosedüründe, göçmenlerin gerekli izinlere başvurabilmesi için işverenle birlikte hareket etmesi gerekmektedir. İkamet tezkeresine ve çalışma iznine işverenle birlikte başvuru şartı, göçmenleri en baştan itibaren işverene bağımlı kılacaktır. Çalışma iznine başvurmayı işverenin inisiyatifine bırakan böyle bir uygulamaysa, bir bakıma “kefalet sistemi”nin devlet eliyle düzenlenmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu düzenleme, işçileri işverenler karşısında güçsüzleştirirken her türlü çalışma koşullarını ve işverenlerin isteklerini de kabul etmeye mecbur bırakmaktadır. Sonuç olarak, göçmen işçilerin yeni düzenlenen sistemde çalışma izni alması oldukça sıkıntılı bir uygulama gibi görünmektedir.

Düzenlemede göze çarpan bir diğer ayrıntı, çalışma iznine başvurmadan önce işçiye verilecek ikamet tezkeresinin süresine ilişkindir. Daha önce belirtildiği gibi, altı aylık verilen ve en fazla dört defa uzatılan bu tezkereyle göçmenler, belirli süreli çalışmaya zorunlu bırakılmıştır. Göçmen ev işçilerinin yasal konumlarındaki düzenleme, 4817 sayılı “Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Kanun”la değil, 5683 sayılı Kanun’la yapılmıştır. Bu bağlamda, ev işçileri için ortaya çıkan fark, 5683 sayılı Kanun kapsamında düzenlenen ikamet tezkeresinin göçmen kadınlara “belirli süreli” verilmesiyle ortaya çıkmıştır. Şöyle ki, 4817 sayılı Kanun’da, göçmenler için çalışma izinleri süreli ve süresiz olarak iki şekilde tanımlanmıştır (mad.5-6). Ancak, 5683 sayılı Kanun’da yapılan değişiklik, ev işçilerini ikamet tezkeresi ve çalışma izni bakımından süreli çalışmayla sınırlamıştır. Nitelikli işçiler için böyle bir kısıtlama söz konusu değilken, niteliksiz emek kapsamında değerlendirilen ev işçileri için böyle bir kısıtlamanın getirilmesi, göç düzenlemelerindeki ayrımcılığa işaret etmektedir.

11 Bu düzenleme, 5683 sayılı Kanun’un 8. maddesinde İçişleri Bakanlığı’na verilen yetki çerçevesinde hazırlanan genelgeyle düzenlenmiş olup, 20.04.2012 tarihinde Emniyet Genel Müdürlüğü resmi sitesinde yayınlanmıştır (<http://www.egm.gov.tr/detay.aspx?id=98.12.10.2012>).

Yasal düzenlemede yapılan değişiklikle ortaya çıkan diğer uygulamalardan biri de işverenlerin, evinde çalıştıracağı göçmen işçi için çalışma iznine, e-devlet uygulamaları kapsamında, ÇSGB’nin internet sitesinden başvurabilmesi olmuştur. Bu uygulama, göçmen işçiyle birlikte Çalışma Bölge Müdürlükleri’ne kadar gitmek istemeyen ya da gidecek vakti olmayan işverenler için önemli bir kolaylık sağlayacaktır. Online başvuruda, göçmen işçiye verilecek ücret kısmında, “Asgari Ücretten Az Olamaz” ibaresinin yer alması da, bugüne kadar devletin hiçbir şekilde müdahil olmadığı bu alana ilişkin olumlu bir gelişmedir. Ancak, çalışma iznine işçinin değil de işverenin başvuru yapması, daha önce bahsedildiği gibi, işçiyi işverene bağımlı kılacaktır.

Tüm eksikliklerine rağmen, bu düzenlemenin yine de olumlu bazı taraflarının olduğunu görmek gerekir. Geçmiş yıllarda, ülkedeki göç sisteminde çoğunlukla nitelikli göçmenlere çalışma izni verilirken yeni düzenlemeyle niteliksiz göçmenlere de çalışma izninin yolu açılmıştır. Böylece, Türkiye’nin geçici göç sisteminde ilk defa niteliksiz emeğin yalnızca ev işçileri bazında çalışma izniyle göç etmesine zemin oluşturulmuştur. Ancak, Türkiye’de kayıt dışı çalışan ve sayılarının oldukça fazla olduğu bilinen diğer göçmenler için çalışma izninin hala neredeyse imkansız olduğu unutulmamalıdır. Zira, 5683 sayılı Kanun yalnızca ev işçilerini kapsayacak şekilde düzenlenmiştir. Oysa çalışma hakkı, etnik ve sektörel ayırım gözetilmeden tüm göçmenlere eşit bir biçimde sağlanmalıdır.

Çalışma iznine ilişkin bir diğer düzenleme de, ev işçilerinin sigorta kapsamına alınmasının zorunlu kılınmasıyla ilgilidir. Çalışma izni alan işçinin işvereni, izin alındıktan sonra yedi gün içinde işçinin sigortasını yapmakla sorumlu tutulmuştur (ÇSGB, 2012). Böyle bir uygulama, göçmen işçilerin korunması açısından son derece olumlu bir gelişmedir; ancak, sigorta masraflarından dolayı işverenlerin bu zorunluluğa uymama riski oldukça yüksektir. Bu nedenle, devletin önleyici tedbirler alması gerekmektedir.

Çalışma izni alınan ve sigorta primleri ödenen, evde çalışan göçmen kadınlara ilişkin mevzuat düzenlenirken göz ardı edilen önemli bir sorun bulunmaktadır. Bu da, göçmenlerin Türkiye’de ödedikleri sigorta primleriyle kendi ülkelerinde emeklilik hakkı kazanıp kazanamayacaklarıyla ilgilidir. Nitekim ev işçisi göçmenlerin geldiği ülkelerin çok büyük bir kısmıyla (Azerbaycan ve Gürcistan hariç), ikili sosyal güvenlik sözleşmeleri yapılmamıştır¹². Bu nedenle, ev işlerinde çalışan göçmenlerin tam anlamıyla korunması açısından bu sözleşmelerin başta Moldova ve Ukrayna olmak üzere göç veren ülkelerle yapılması son derece önemlidir.

Tüm tartışmalara rağmen, devletin yıllardır düzensiz göçe mahkum olmuş ev işçilerine yönelik düzenleyici bir adım atması büyük önem taşımaktadır. Ancak, bu

12 İkili Sosyal Güvenlik Sözleşmelerinin imzalandığı ve ev işçisi göçmen kadınların geldiği ülkeler arasında yalnızca Azerbaycan ve Gürcistan bulunmaktadır. Bu sözleşme, Azerbaycan’la 2001 ve Gürcistan’la 2003 tarihinde imzalanmıştır (ÇSGB, 2012b).

bölümde tartışılan, işçiyi işverene bağımlı kılan prosedürlerle bu düzenlemenin ne derece uygulanacağı zamanla ortaya çıkacaktır.

Türkiye’ye Özgü Koşullarla Ev Hizmetlerinde Çalışan Göçmenlerin Sorun Alanları

Yasal düzenlemeler, Türkiye’de göçmenlerin konumlarını belirleyen önemli bir etkidir. Ancak, ev hizmetlerinde çalışan göçmenler dikkate alındığında yalnızca mevzuatın değil, ev işlerine özgü koşulların da göçmenlerin deneyimlerini önemli ölçüde etkilediği bilinmektedir. Bu bağlamda, ev işlerinin geleneksel anlamdaki ücretsiz ve karşılıksız biçiminden kaynaklı sömürüye açık yapısı, bu işlerde ücretli çalışan göçmenleri de etkilemektedir. Hem ev işlerinin hem de yasal düzenlemelerin etkilediği göçmen işçilerin Türkiye’deki sorun alanları; “Yatılı Çalışmayla İlgili Sorunlar, Yarı Kölelik, Şiddet/Taciz” başlıklarıyla ele alınacaktır.

Yatılı Çalışmayla İlgili Sorunlar

Daha önce de belirtildiği gibi, Türkiye’de ev işlerinde, özellikle çocuk veya yaşlı bakımında yatılı çalıştırılacak yerli işgücü bulmak oldukça zordur. Bu nedenle göçmenler, Türkiye’de çoğunlukla büyük şehirlerde yatılı bakım işlerinde çalıştırılırlar. Ancak, yatılı çalışmayla birlikte ev işlerinin özgüllükleri ve ücretli iş koşulları, iç içe geçmekte ve böylece ev işlerinde çalışanların emekleri sömürüye daha açık hale gelmektedir.

Bu bağlamda, tıpkı ev işlerini karşılıksız yapan hane halkı üyeleri gibi, bu işlerde yatılı çalışanlar da, süresi belirsiz çalışma saatlerine ve yapılan işin görünmezliğine mahkûm olmaktadır. Nitekim, Türkiye’de göçmen ev işçileriyle ilgili yapılan saha çalışmalarından da anlaşıldığı gibi, uzun çalışma saatleri, kaybolan mesai saati kavramı ve gece gündüz işverenin hizmetine hazır olma durumu en sık belirtilen sorunlar olarak belirtilmektedir (Kaşka, 2009; Ünlütürk-Ulutaş, 2010; Etiler ve Lordoğlu, 2010).

Yatılı çalışma bir taraftan işçinin mesai saatini ortadan kaldırırken diğer taraftan duygusal emeğinin sömürülmesi için de uygun bir zemin hazırlamaktadır. Kaşka (2009) ve Ünlütürk-Ulutaş’ın (2010) çalışmalarında, ev hizmetlerinde çalışan göçmen kadınların işverenleriyle aile gibi olduğunu belirten bulgulara yer verilmiştir. Yatılı çalışma, ev işçilerinin kadınların işverenleri “ailesiymiş” gibi algılamalarına ve böylece emeklerinin daha fazla sömürülüp kontrol altına alınmasına zemin hazırlamaktadır.

Bu sömürüyü açığa çıkaran bulgulardan birine de Akalın’ın (2007: 215) çalışmasında rastlanmaktadır. Akalın, işverenlerle yaptığı görüşmelerde, yatılı çalışacak göçmenlerin özellikle tercih edildiğini ve bu işçilerin çocuk veya yaşlı bakımının yanı sıra tüm ev işlerinden sorumlu tutulduğunu tespit etmiştir. Bu noktada, göçmen ev işçilerinin ücretli yapmış olduğu iş, ev işlerinin görünmeyen ve

karşılıksız yapısıyla bütünleşmektedir. Evde birbirinin devamı olan, bitmek tükenmek bilmeyen ve hane üyesi kadınlar tarafından ücretsiz yapılan işlerden bir kısmı ücretli olarak bir başkasına verildiğinde de, bu işlerin karşılıksız emekle ilişkisi aynı biçimde devam etmektedir. Bir başka ifadeyle, evde bu işleri karşılıksız yürüten kişinin tüm görev ve sorumlulukları, ücretli işçiden de beklenmektedir. Özellikle, yatılı çalışmada olduğu gibi, bir işçinin 24 saat bir işverenle aynı ortamda bulunması durumunda bu iç içelik daha da belirginleşmektedir.

Çalışma süresindeki belirsizlikler, göçmenlerin emeğinin sömürülmesine yol açtığı gibi fiziksel ve ruhsal sağlıklarını da olumsuz yönde etkilemektedir. Evde yatılı çalışan göçmen işçiler, evle işin birbirinden ayrılmamasından ve yeterli izin kullanamamaktan kaynaklı olarak ruhsal ve fiziksel çöküntü yaşamaktadır (Etiler ve Lordoğlu, 2010: 115). Dolayısıyla yatılı çalışma, göçmenler için hem maddi hem de manevi sömürünün kaynağı olmaktadır.

Türkiye’de ev işlerinde çalışan göçmenler için yatılı çalışma biçimi teknik anlamda zorunlu olmamasına rağmen, işverenler özellikle bakım işinde çalışacak göçmenleri, yatılı kalma koşuluyla kabul etmektedir. Bu durum Türkiye’de ev işlerinde çalışan göçmenleri bir bakıma “zorunlu” yatılı çalışmaya mahkum etmektedir. Bir başka ifadeyle, teknik olarak zorunlu olmayan yatılı çalışma, fiili anlamda bir zorunluluğa dönüşmektedir. Türkiye’de yapılan saha çalışmaları da (Akalin, 2007; Kaşka, 2009; Ünlütürk-Ulutaş, 2010; Etiler ve Lordoğlu, 2010) bunu desteklemektedir. Neticede, Türkiye’de yatılı çalışmaya mecbur bırakılan göçmen kadınlar, bu çalışma biçiminin yarattığı olumsuz koşullara maruz kalmaktadır.

Yarı Kölelik

Türkiye’de ev işlerinde çalışan göçmen kadınların karşılaştığı sorunlardan biri de çalışma koşullarının yarı köle olarak değerlendirilmesine yol açacak özelliklere sahip olmasıdır. Bunda iki önemli etkenden söz edilebilir: İlki, kadınlara çalışma izni verilmesi sürecinde kullanılan kefalet sisteminin varlığı, ikincisiyse çoğu zaman izinsiz olmaktan kaynaklanan ve işverenlerce dayatılan koşullardır.

Göçmen işçi çalıştıran işverenlerin birbirleriyle deneyimlerini paylaştığı bir internet sitesinde¹³ yazılanlar, Türkiye’de izinsiz göçmen olmaktan kaynaklanan sorunların, göçmenleri nasıl “köleleştirdiğine” dair önemli örnekler sunmaktadır. Bu sitede, göçmen işçi çalıştıran kadınların birbirlerine şu tavsiyelerde buldukları görülmüştür: “Göçmen ev işçilerinin hemen pasaportuna el koyun, bunların hepsi hırsızdır dikkat edin, yabancı yatılı yardımcılara maksimum 500 lira ödeyin, ilk 3 ay maaşının yüzde 20’sine el koyun, telefonlarını kısıtlayın, dışarı çıkmasına izin vermeyin, ülkemizde işsizlik varken başka ülkelere kaçan milli sermayemize kısmen engel olun!”. İşverenlerin birbirine verdiği bu tavsiyeler aynı zamanda, Türkiye’de ev hizmetlerinde çalışan göçmenlerin koşullarını da özetler niteliktedir. Göçmen

13 Bahsi geçen internet sitesi, Hürriyet grubundan anneyiz.com’dur. Site, mahkeme kararıyla kapatılmıştır.

kadınların pasaportlarına el konulması uygulaması dikkate alındığında, göçmen işçinin işverene bağımlılığı kaçınılmaz olacaktır. Bu bağımlılık, işçiyle işveren arasında köleliğe benzer bir çalışma biçimi ortaya çıkaracaktır. Nitekim, Türkiye’de göçmen ev işçileri üzerinde yapılan araştırmalarda da göçmen işçilerin pasaportlarına el konulması eylemiyle sıklıkla karşılaşıldığına yer verilmiştir (Kaşka, 2009; Ünal, 2006; Etiler ve Lordoğlu, 2010). Ancak, son yıllarda göçmenlerin bu konuda bilinçlendikleri ve pasaportlarını vermeme eğiliminde oldukları bilinmektedir (Kaşka, 2009: 57).

Göçmen kadınların çalışma koşullarını zorlaştıran bir diğer uygulamaysa, çalışma izni ve ikamet tezkeresi almak için işçileri işverenlere bağımlı kılan mevcut yasal düzenlemelerle ortaya çıkmaktadır. Daha önceki bölümde de belirtildiği gibi, 5683 sayılı Kanun gereği işçinin alması gereken ikamet tezkeresine işverenle birlikte başvurması, işçiyi işverene bağımlı kılmaktadır. İkamet tezkeresi alındıktan sonra 10 gün içinde çalışma izni için işverenin ÇSGB’ye başvurma zorunluluğu da aynı uygulamanın devamı niteliğindedir. Bu uygulamada olduğu gibi, göçmen işçinin Türkiye’de çalışmasının koşulu, işverenin inisiyatifine bırakılırsa göçmen işçi, işverenin her türlü kötü niyetine açık hale gelebilecektir. Böyle bir ilişki zaten, “kefalet” benzeri bir ilişki yaratacağından, evde çalışan göçmen kadınların koşulları da yasalardan kaynaklı olarak kölelik benzeri bir sistemle tanımlanacaktır.

Bu bağımlılığa ek olarak, yeni düzenlemeyle ortaya çıkan bir diğer mesele de, göçmen işçinin emek mobilizasyonunun engellenmesidir. Şöyle ki, göçmen işçiye çalışma izni, bir işverene bağlı olarak ve ev işleri üzerinden verilmektedir. Çalışma izni başvurusunda, göçmen ev işçisinin çalışacağı sektör, “ev hizmetleri” olarak tanımlanmaktadır. Bu düzenlemeyle göçmenlere “ev hizmetleri” sektörü üzerinden çalışma izninin verilmesi oldukça yeni bir uygulamadır. Çalışma izninin “ev hizmetleri sektörü” üzerinden verilmesi, teknik anlamda göçmenlerin bu alan dışında çalışmasının önüne geçmektedir. Diğer bir ifadeyle, bu uygulama göçmenlerin Türkiye’de ev işleri dışında herhangi bir işte çalışmalarına engel olmaktadır.

İş alanı sınırlamasının yanısıra, göçmenlerin işveren değiştirmeleri de çalışma izni ve ikamet tezkeresine başvurma prosedürlerinin içerdiği şartlarla sınırlandırılmıştır. Daha açık ifade etmek gerekirse, çalışma izni ve ikamet tezkeresinin, başvuru yapıldığı esnada işçinin yanında çalıştığı işveren üzerinden alınması da işçiyi o işverenle çalışmak zorunda bırakmaktadır. Böyle bir zorunluluk yasal olarak belirtilmemiş bile olsa, işçinin işveren değiştirdikçe aynı işlemleri yeniden yapacak olması, işveren değiştirmenin önünde engel olacaktır.

Böyle bir uygulama, “serbest piyasa ekonomisi”nin hakim olduğu bir ülkede oldukça çelişkili bir sistem yaratmaktadır. Bir işçinin göçmen olması nedeniyle iş değiştirememesi, bir işverenle çalışmaya mecbur bırakılması bir anlamda köleliğe benzer bir çalışma ilişkisinin varlığına işaret etmektedir. Yarı kölelik denilebilecek bu çalışma koşullarının devlet eliyle yaratılıyor olması ise, bu koşulların meşruluğu açısından son derece büyük önem taşımaktadır.

Şiddet/Taciz

Türkiye’ye çalışmak için gelen göçmenlerin bir kısmı, yasal izinlerden yoksun olarak yaşamaya devam ettikleri için, her türlü şiddete ve istismara açık olmaktadır. Göçmen işçilerin Türkiye’de yaşadıkları şiddetin en önemli sebeplerinden biri, onları “yasa dışılığa” iten, kaçak olarak nitelendiren ve suçlu olarak gören sistemin kendisidir. Bu bağlamda, Türkiye’de göç sisteminin, başta kadınlar olmak üzere tüm göçmenleri fiziksel, duygusal ve cinsel şiddetin hedefi haline getirdiğini söylemek mümkündür. Özellikle ev işlerinde çalışan göçmen kadınlar, izinsiz statüde bulunmalarından dolayı, evde olduğu gibi sokakta da her türlü şiddet ve istismara uğrayabilmektedir.

Göçmenlerin kimler tarafından şiddete uğrayabileceğine ilişkin tahminlerde bulunmak oldukça güçtür. Zira, sokağa çıktıklarında kimi zaman devletin bir güvenlik memurundan, kimi zaman da sokaktaki herhangi bir kişi tarafından durdurulup, kendisinden kimlik ve izin belgeleri sorularak rüşvet istenmekte veya gasp olaylarına maruz kalabilmektedirler. Gülçür ve İlkaracan’ın (2002) çalışmasında Sovyet Bloğu ülkelerden gelen kadınların, sarışın ve beyaz tenli olmaları sebebiyle kolaylıkla fark edildikleri, bu nedenle sokakta hem tacize uğradıkları hem de polis tarafından sebepsiz yere tutuklanıp sınır dışı edildikleri ve sıklıkla rüşvet talebiyle karşılaştıkları belirtilmiştir. Ünal’ın (2006) çalışmasında da, evde çalışan göçmen kadınların, sokağa çıkmaktaki en büyük korkularının bu şekilde bir şiddete uğramak olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada, kadınların sokağa çıktıklarında sivil polis olduğunu düşündükleri insanlar tarafından sıklıkla durdurularak para vermeye zorlandıkları, aksi halde pasaportlarına el konulacağı veya sınır dışı edilecekleri gibi tehditlerle karşılaştıkları belirtilmiştir (Ünal, 2006: 78). Bu örnekler, göçmen kadınların Türkiye’deki yasal konumlarından dolayı, sokaktaki diğer insanlar tarafından gelecek her türlü şiddete açık durumda olduklarını göstermektedir.

Göçmenlere yönelik ortaya çıkabilecek bir diğer şiddet biçimi de cinsel temelli olabilmektedir. Nitekim, 11 Mart 2012’de İstanbul’da bir eğlence mekanından alınan Rus vatandaşı bir kadının, karakola götürülerek komiser yardımcısı N.K tarafından tecavüze uğradığı gazetelerde haber olarak verilmiştir¹⁴. Bu tecavüz vakası, izinsiz göçmen olarak Türkiye’de bulunanlara yönelik ilk eylem değildir. Bundan önce de kadınların tacize ve tecavüze uğradığını belirten çalışmalara rastlanmaktadır (Gülçür ve İlkaracan, 2002; İçduygu, 2004). Ancak, tecavüz olayının kamuoyuna duyurulup dava konusu haline gelmesi bir ilktir ve önemlidir. Ayrıca, basının tecavüz gibi bir suçu pornografik bir dille vermesi, Türkiye’de özellikle Rus göçmenlere karşı oluşan önyargının da bir göstergesi sayılabilir.

14 29 Mayıs 2012 Milliyet Gazetesi, 28 Mayıs 2012 Vatan Gazetesi, 29 Mayıs, 2009 NTVMSNBC internet sayfası.

Sonuç

Yakın bir geçmişe kadar kaynak ülke olarak bilinen Türkiye, 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren özellikle kadın göçünde hedef ülke haline gelmiştir. Ev işlerinde çalışan göçmen kadın nüfusunun artışına paralel olarak bu alandaki sorunlar da daha fazla günyüzüne çıkmaya başlamıştır. Bu sorun ise, Türkiye’de bu alandaki yasal düzenlemelerin yakın bir zamana kadar gelişmemiş olmasından kaynaklanmıştır. Avrupa Birliği’nin baskılarının yanısıra göçmen işçilerin sorunlarının birçok alanda dile getirilmesi bu alanda yasal düzenlemeler yapılmasını gerekli kılmıştır. Böylece, Türkiye 2011’den sonra göçmen işçilere yönelik önemli yasal düzenlemeler yapmıştır.

Ancak, düzenlemelerin taşıdığı riskler değerlendirildiğinde, göçmen ev işçilerinin “yarı kölelik” sayılabilecek çalışma biçimine maruz bırakılabileceği düşünülmektedir. Bir başka ifadeyle, bu düzenlemelerden dolayı Türkiye’deki göçmenler, devlet eliyle kölelik benzeri çalışma koşullarına zorlanacağı tahmin edilmektedir. Geçmişte ev işçisi göçmenlere yönelik hiçbir düzenleyici politikası olmayan Türkiye’nin, bugün getirmeye çalıştığı sistemle, ev işçilerinin koşullarını daha da kötüleştirceğini öngörmek yanlış olmayacaktır. Örneğin, iş ve işveren değiştirmesi engellenmiş göçmenlerin cinsel, fiziksel veya psikolojik bir sömürüye maruz kalması durumunda, bu sömürüye karşı koyabilmeleri zorlaşacaktır.

Türkiye’de ev işçilerinin yarı köle olarak nitelenmesine yol açacak koşullar, imzalamakla mükellef oldukları iş sözleşmesinde gizlenen kefalet sistemiyle ortaya çıkmaktadır. Göçmen işçinin hedef ülkeye işverenin kefilliği veya sponsorluğu şartıyla göç etmesi, işçi-işveren arasındaki eşitsizliği derinleştirmektedir. Böylece kefalet, teknik anlamda işçinin işverene bağlanmasına yol açarken iş sözleşmesi aracılığıyla işçi-işveren ilişkisini aşan yeni bir bağımlılık ilişkisi oluşmaktadır. Ayrıca bu uygulama, serbest piyasa kurallarına da aykırılık taşımakta ve Türkiye’de emek mobilitesi engellenen bir grubun olduğuna işaret etmektedir.

Göçmenlerin çalışma alanlarının sınırlandırılması, hem iç hukuk hem de uluslararası hukukla çelişmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 48. Maddesi, herkesin istediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetinin olduğunu belirtmektedir. Öte yandan, Türkiye’nin 1999 yılında onayladığı “Birleşmiş Milletler Tüm Göçmen İşçiler ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Sözleşme”ye göre, göçmen işçilerin vatandaşlarla eşit muamele görmesi zorunlu kılınmıştır. Ayrıca, “insanların verimli işleri özgürce seçip çalışmalarının sağlanması” Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO) temel görevleri arasında yer alırken Türkiye’nin henüz onaylamadığı 97 ve 143 sayılı sözleşmelerinde de göçmenlere her alanda muamele ve fırsat eşitliği sağlanması öngörülmüştür. Dolayısıyla, göçmenlere yönelik bu sınırlamalar hem sözleşme serbestisi hem de eşit davranma ilkelerini öngören hukuksal normlara aykırı düşmektedir.

Bunların yanı sıra, göçmenlere yönelik şiddetin ve tacizin ortaya çıkmasında da, Türkiye’deki göç politikalarının ve yasal mevzuatın, göçmenleri korumaktan çok

cezalandırmaya yönelik olmasının etkisi bulunmaktadır. Nitekim, yasal göçmenliğe geçişte bile göçmenler para cezalarına çarptırılmaktadır. Mevcut göç sistemiyle, göçmenler “kaçak” ya da “yasa dışı” gibi sıfatlarla nitelendirilerek suçlu ilan edilmektedir. Dolayısıyla, yasal izinleri vermekte oldukça büyük zorluklar çıkaran devletlerin, göçmenleri kanunlar karşısında suçlu konuma ittiği göz ardı edilmemelidir. Bu nedenle, göçmenlerin konumlarını iyileştirecek adımlar, güvenlik ve cezalandırma terminolojisinden çok, eşitlik ve adalet üzerine kurulmalıdır. Ancak böyle bir yaklaşım göçmenlerin “suçlu” ilan edilmelerinin önüne geçebilecektir.

Türkiye’de ev işlerinde çalışacak göçmenlere çalışma izni verilmesi, göçmenlerin hali hazırdaki kayıt dışı ya da izinsiz göçmenlik konumlarını iyileştirici bir adım olarak görülmektedir. Ancak, yeni düzenlemeler, taşıdığı yarı köle emeği yaratma gibi önemli bir risk taşımamasından dolayı yeniden değerlendirilmelidir. Türkiye’nin ev işçilerini işverenlere bağımlı kılan göç şartlarını değiştirmesi, göçmenlerin koşullarını iyileştirecek önemli bir adım olacaktır. Bu kapsamda ilk olarak, göçmenlerin ikamet ve çalışma iznine işverenden bağımsız olarak başvurabilmesi sağlanmalıdır. Buna ek olarak, göçmenlerin de çalışma hakkı korunarak emek mobiliteyelerinin sağlanması için çalışma izinlerinin ev hizmetleri çerçevesinde sınırlandırılmaması gerekmektedir. Ayrıca, izinsiz göçmenlerin izinli konuma geçmeleri için gerekli adımların hızla atılması, göçmenlere insana yakışır iş ve yaşam koşullarının sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

- Abadan-Unat, N. (2006) **Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa**, 2. Baskı, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Acar-Savran, G. (2009) **Beden, Emek, Tarih: Diyalektik bir Feminizm İçin**, 2. Baskı. İstanbul: Pusula Yayıncılık.
- Acar-Savran, G. ve Tura-Demiryontan N. (Drl). (2012) **Kadının Görünmeyen Emegi**, 2. Baskı, İstanbul: Yordam Yayınları.
- Aglietta, M. (1979) **A Theory of Capitalist Regulation: The U.S. Experience**, London: Verso.
- Akalın, A. (2007) “Hired as a Caregiver, Demanded as a Housewife: Becoming a Migrant Domestic Worker in Turkey”, **European Journal of Women’s Studies**,14 (3): 209-225.
- Anderson, B. (1999) “Overseas Domestic Workers in the European Union”, J. H. Momsen (der), **Gender, Migration and Domestic Service** içinde, Florence, KY: Routledge.
- Boyd, M. (1989) “Family and Personal Networks in International Migration: Recent Developments and New Agendas” **International Migration Review**, 23.3, 638-670.
- Castles, S. ve Miller, J. M. (2008) **Göçler Çağı: Modern Dünya’da Uluslararası Göç Hareketleri** (Çev. B. U. Bal ve İ. Akbulut), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları (Orjinal Baskı Tarihi 1993).
- ÇSGB (2012) Yabancılara İlişkin Online Çalışma Başvurusu. <http://www.cs.gb.gov.tr/cs.gbPortal/yabancilar.portal#> (13.11.2012).
- ÇSGB (2012b) İkili Sosyal Güvenlik Sözleşmelerinde <http://www.cs.gb.gov.tr/cs.gbPortal/diyih.portal?page=yv&id=2> (07.11.2012).
- Chossudovsky, M. (2003) **The Globalization of Poverty and the New World Order** (2. ed), Quebec: CRG Publications.
- Ditmore, M. H. (2011) **Historical Guides to Controversial Issues in America: Prostitution and Sex Work**, California: Greenwood.
- Ehrenreich, B. ve Hochschild, R. A. (Eds) (2003). **Global Women: Nannies, Maids and Sex Workers in the New Economy**, New York: Henry Holt Company.
- Erder, S. ve Kaşka, S. (2003) **Irregular Migration and Trafficking in Women: The Case of Turkey**, Switzerland: IOM Publications.
- Erder, S. (2007) “Yabancısız Kurgulanan Ülkenin Yabancıları”, A. Arı (Drl), **Türkiye’de Yabancı İşçiler**. İstanbul: Derin Yayınları. 1-82.
- Erder, S. (2011) “Zor Ziyaret: Nataşa mı? Döviz Getiren Bavul mu?: Eski Doğu Bloku Ülkelerinden Gelen Kadınların mek Piyasasına Girişi”, S. Sancar (Drl), **Birkaç Arpa Boyu: 21. Yüzyıla Girenken Türkiye**, Cilt.I. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları. 191-218.

- Etiler, N. ve Lordoğlu K. (2010) “Göçmenlerin Sağlık Sorunları: Ev Hizmetlerinde Bir Alan Araştırması”, **Sosyal Haklar Sempozyumu Bildiri Kitapçığı**, İstanbul: Petrol İş Yayıncı. 93-118.
- Gülçür, L. ve İlkaracan, P. (2002) “The ‘Natasha’ Experience: Migrant Sex Workers From the Former Soviet Union and Eastern Europe in Turkey”, **Women’s Studies International Forum**. 25.4, 411–421.
- İçduygu, A. (2003) **Irregular Migration in Turkey**, Switzerland. IOM Publications.
- İçduygu, A. (2004) **Türkiye’de Kaçak Göç**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayını.
- Kaşka, S. (2007) “Ev İçi Hizmetlerin Küreselleşmesi ve Türkiye’deki Göçmen Kadınlar”, A. Arı (Drl), **Türkiye’de Yabancı İşçiler**, İstanbul: Derin Yayınları. 225-240.
- Kaşka, S. (2009) “The New International Migration and Migrant Women in Turkey: The Case of Moldovan Domestic Workers”, A. İçduygu and K. Kirişçi (Eds.), **Land of Diverse Migrations: Challenges of Emigration and Immigration in Turkey**, Migration Research Program at Koc University Mirekoc. İstanbul: Bilgi University Press.
- Kirişçi, K. (2004) **Reconciling Refugee Protection With Efforts to Combat Irregular Migration: The Case of Turkey and The European Union**, Switzerland: GCIM Publications.
- Kofman, E. (2005) **Gendered Migrations, Livelihoods and Entitlements in European Welfare Regimes**, Switzerland: UNRISD.
- Lordoğlu, K. (2007) “Çalışma Hayatımızda Yeni Yabancılar: Bir Araştırmanın Bazı Sonuç ve Değerlendirmeler”, A. Arı (Drl). **Türkiye’de Yabancı İşçiler**, İstanbul: Derin Yayınları. 83-128.
- Li, S. P. (2008) “World Migration in the Age of Globalization: Policy Implications and Challenges”, **New Zealand Population Review**, 33.34, 1-22.
- Massey, S. D., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A. ve Taylor, E.J. (1993) “Theories of International Migration: A Review and Appraisal”, **Population and Development Review**, 19. 3, 431-466.
- Moghadam, M. V. (2005) **Globalizing Women: Transnational Feminist Networks**, Maryland: The John Hopkins University Press.
- Momsen, J. H. (1999) **Women on the Move: Victim or Victor. J. H. Momsen (Ed). Gender, Migration and Domestic Service**, Florence, KY: Routledge.
- Oishi, N. (2005) **Women in Motion: Globalization, State Policies and and Labour Migration in Asia**, California: Stanford University Press.
- Özbay, F. (2002) “Evlerde El Kızları: Cariyeler, Evlatlıklar, Gelinler”, L. Davidoff, **Feminist Tarihyazımında Sınıf ve Cinsiyet**, (Haz. A. Durakbaşı, Çev. Z. Ateşer ve S. Somuncuoğlu) İstanbul: İletişim Yayınları.

- Özby, F. (2012) “Türkiye’de Ev Emeğinin Dönüşümü: Ondokuzuncu Yüzyılda Ev Kölelerinden Günümüzdeki Kaçak Göçmen İşçilere”, A. Makal ve G. Toksöz (Drl), **Geçmişten Günümüze Türkiye’de Kadın Emeği**, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.
- Phizacklea, A. (1983) **One Way Ticket: Migraton and Female Labour**, London: Routledge.
- Toksöz, G. ve Ünlütürk-Ulutaş, Ç. (2011) “Göç Kadınlaşıyor mu? Türkiye’ye Yönelen Düzensiz Göçe İlişkin Yazına Toplumsal Cinsiyet ve Etnisite Temelinde Bakış”, S.Sancar (Drl). **Birkaç Arpa Boyu: 21. Yüzyıla Girenken Türkiye**, Cilt.I. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları. 191-218.
- Ünal, R.A. (2006) **Transformations in Transit: Reconstitution of Gender Identity among Moldovan Domestic Workers in Istanbul Households**, Unpublished Master Thesis, İstanbul: Bogazici University.
- Ünlütürk-Ulutaş, Ç. (2009) “Evin İçi İşyeri: Ev Hizmetleri, Ücretli Emek ve Göçmen Kadın Emeği”, S. Dedeoğlu, M. Yaman-Öztürk (Drl). **Kapitalizm Ataerkillik ve Kadın Emeği: Türkiye Örneği**, İstanbul: SAV Yayınları.